

Sürdürülebilir Gıda Değer Zinciri Yaklaşımı

Hakan ADANACIOĞLU¹ Gamze SANER¹ H. Burak AĞIR²

¹Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir, ²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Kahramanmaraş

✉: hakanadanacioglu@gmail.com

ÖZET

Bir gıda değer zinciri, gıda ürünlerinin üretilmesi için gerekli olan koordineli üretim ve katma değerli faaliyetlere katılan tüm paydaşlardan oluşmaktadır. Girdileri ve kaynakları daha etkin bir şekilde yönetmek açısından gıda değer zincirlerine sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanması küçük çiftçilerin ve gıda işletmelerinin daha rekabetçi ve yenilikçi olabilmeleri açısından önemlidir. Sürdürülebilir gıda değer zinciri çerçevesi, son yıllarda düşünce ve uygulama açısından kalkınmada popüler duruma gelen sürdürülebilirlik ve değer zincirleri kavramlarını birleştirmektedir. Değer zincirinin sürdürülebilirliği eş zamanlı olarak ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir bir gıda değer zinciri; tüm zincir boyunca kar elde edilmesi, toplum için geniş tabanlı fayda sağlanması ve kalıcı olarak doğal kaynakların tüketilmemesi esaslarından hareket ederek, belirli tarımsal hammaddelerin üretilmesi, bu hammaddelerin belirli gıda maddelerine dönüştürülerek nihai tüketicilere satılması ve bunların atıklarının bertaraf edilmesi aşamalarında yer alan tüm tarımsal işletmeler ile firmaların birbirini izleyen koordineli katma değerli faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir gıda değer zincirinin nihai hedefi, hem mevcut hem de gelecek nesiller için bir toplumun refahında geniş tabanlı bir iyileşmeye önemli ölçüde katkıda bulunmaktır. Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir gıda değer zincirinin çerçevesini ortaya koyarak ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta sürdürülebilir değer zinciri için belirlenen hedefleri açıklamaktır. Çalışmada esas olarak, sürdürülebilir gıda değer zinciri kapsamında dünyada yapılan bazı örnek girişimler incelenerek tartışılmış ve bazı öneriler getirilmiştir.

Makale Tarihi

Geliş : 20.10.2018

Kabul : 27.12.2018

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilirlik,
Değer Zinciri,
Gıda,
Girişimler

Derleme Makalesi

Sustainable Food Value Chain Approach

ABSTRACT

A food value chain (FVC) consists of all the stakeholders who participate in the coordinated production and value-adding activities that are needed to make food products. Applying sustainability lens to food value chains means also that small farmers and food enterprises can become more competitive and innovative as they identify ways to manage inputs and resources more efficiently. The sustainable food value chain (SFVC) framework integrates two concepts that have become popular in development thinking and practice over the last decade as sustainability and value chains. The sustainability of the value chain plays out simultaneously along three dimensions: economic, social and environmental. A sustainable food value chain is defined as the full range of farms and firms and their successive coordinated value-adding activities that produce particular raw agricultural materials and transform them into particular food products that are sold to final consumers and disposed of after use, in a manner that is profitable throughout, has broad-based benefits for society, and does not permanently deplete natural resources. The ultimate objective of sustainable food value chain is to contribute

Article History

Received : 20.10.2018

Accepted : 27.12.2018

Keywords

Sustainability,
Value-Chain,
Food,
Initiatives

Review Article

significantly to a broad-based improvement in the welfare of a society, for both the current and future generations. The purpose of this study was to introduce the framework of sustainable food value chain and to explain the goals set for sustainable value chain in three dimensions: economic, social and environmental. Essentially, the some sample initiatives made in the world within the scope of the sustainable food value chain were discussed in the study and some suggestions were put forward.

To cite: Adanacıoğlu H, Saner G, Ağır HB 2018. Sürdürülebilir Gıda Değer Zinciri Yaklaşımı. KSÜ Tar Doğa Derg 21(Özel Sayı) : 214-226, DOI : 10.18016/ksutarimdog.vi.472847

GİRİŞ

Son yıllarda ticaret liberalizasyonu, küreselleşme, modernleşme ve diğer küresel eğilimler tarım ve gıda sistemlerinde önemli değişiklikler getirmiştir. Aslında, bu evrilme nedeniyle, tarım sektörü entegre bir değer zincirinin bir parçası durumuna gelmiştir. Son on yılda ise; değer zincirinin, kalkınma düşünce ve pratiğindeki ana paradigmalardan biri olarak şekillendiği görülmektedir. Hızla değişen ve küreselleşen bir tarım sektöründe, sürdürülebilir tarımsal gıda değer zincirlerinin geliştirilmesinin, yoksulluk için önemli çözüm yollarını sunabileceği belirtilmektedir (Lentink ve ark., 2016).

Bir gıda değer zinciri, gıda ürünlerinin üretilmesi için gerekli olan koordine edilmiş üretime ve katma değer oluşturan faaliyetlere katılan tüm paydaşlardan oluşmaktadır. Sürdürülebilir gıda değer zinciri çerçevesi ise, son on yılda kalkınma düşüncesi ve pratiğinde popüler duruma sürdürülebilirlik ve değer zinciri kavramlarını birleştirmektedir (FAO, 2018). Girdileri ve kaynakları daha etkin bir şekilde yönetmek açısından gıda değer zincirlerine sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanması küçük çiftçilerin ve gıda işletmelerinin daha rekabetçi ve yenilikçi olabilmeleri açısından önemli görülmektedir (Kelly ve Ilie, 2017).

Sürdürülebilir bir gıda değer zinciri; tüm aşamalarında kârlı olan (ekonomik sürdürülebilirlik), toplum için geniş tabanlı faydalara sahip olan (sosyal sürdürülebilirlik) ve doğal çevre üzerinde olumlu veya nötr bir etkiye sahip olan (çevresel sürdürülebilirlik) bir gıda değer zincirini ifade etmektedir (FAO, 2018).

Diğer bir ifade ile sürdürülebilir bir gıda değer zinciri; tüm zincir boyunca kar elde edilmesi, toplum için geniş tabanlı fayda sağlanması ve kalıcı olarak doğal kaynakların tüketilmemesi esaslarından hareket ederek, belirli tarımsal hammaddelerin üretilmesi, bu hammaddelerin belirli gıda maddelerine dönüştürülerek nihai tüketicilere satılması ve bunların atıklarının bertaraf edilmesi aşamalarında yer alan tüm tarımsal işletmeler ve firmaların birbirini izleyen koordineli katma değerli faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Neven, 2014).

Sürdürülebilir gıda değeri zinciri kavramı, değer zincirlerini dikey koordinasyonun (yönetişimin)

merkezi boyutta bulunduğu, sürdürülebilirliğin açık olduğu ve çok boyutlu performans ölçümlerinin toplam düzeyde değerlendirildiği dinamik pazara dayalı sistemler olarak kabul etmektedir (FAO, 2018).

Sürdürülebilir gıda değeri zinciri, gıda fiyatlarını düşüren ve gıdaya erişimi artıran ve böylece hanehalklarının daha fazla gıda almasına olanak tanıyan etkin iyileştirmeler üzerine odaklanmaktadır. Bununla birlikte, hanehalkının geliri arttıkça tükettikleri gıda miktarını artırmak yerine, daha yüksek değerli gıdalara (besin değeri daha yüksek, daha fazla kolaylık sağlayan, sağlık faydaları olan veya daha iyi bir imaja sahip gıdalar gibi) daha fazla para harcamaya eğilim göstermekte olduğu görülmektedir. Tüketici talebinin bu evrimi, gıda zincirinin her düzeyinde yenilik ve değer yaratma için temel bir itici güç durumuna gelmekte, bu da gıda tedarikinde sürekli iyileşmeye ve tüketiciler için faydanın artmasına yol açmaktadır (Neven, 2014).

Son yıllarda, sürdürülebilir gıda değer zincirine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, sürdürülebilir gıda değer zincirinde tarım boyutunu ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu söylemek mümkündür. Konu kapsamında yapılan çalışmalardan birisi, Soosay ve ark.(2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada şarap zinciri örneği verilerek kaynak tahsisi ve tüketici tercihleri arasındaki yanlış sapmaların tanımlanması için sürdürülebilir değer zinciri analizinin nasıl kullanılabileceği gösterilmiştir.

Yapılan bir başka çalışmada, sürdürülebilir gıda değer zincirlerinin gelişimini etkileyen faktörlere yönelik bir değerlendirme yapılmıştır (Tan ve Tam, 2017). Çalışmanın verileri; 200'ü işletme yöneticisi, 170'i çiftçi ve 30'u uzman olmak üzere toplam 400 kişi ile yapılan bir ankete dayandırılmıştır.

Monastyrnaya ve ark. (2017) tarafından yapılan çalışmada, ortak sürdürülebilir stratejiler ve iş modelleri geliştirmek amacıyla gerçekleştirilecek işbirliği çabalarında değer zinciri aktörlerine yardımcı olması açısından bir şablon önerilmiştir. Yazarlar çalışmalarında önerdikleri bu şablonun uygulanma şeklini domuz sektöründen örnek vererek anlatmışlar, bu kapsamda sektördeki değer zincirinde

sürdürülebilirliğe nasıl ulaşıldığını ayrıntılı olarak açıklamışlardır.

Swisher ve ark. (2017) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada, yenilenebilir ve sürdürülebilir gıda sistemlerinde değer zincirleri analiz edilmiş, yedi farklı örnek olay incelenerek, bazı bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, kırsal nüfusun tarımsal sürdürülebilirliğini arttırmak ve gıda güvensizliği ile eşitsizliklerini azaltmak için değer zincirlerinin potansiyeline vurgu yapılmıştır.

Lentink ve ark. (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışmada değer zincirinin geliştirilmesinde cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın önemine dikkat çekilmiştir. Yazarlara göre, cinsiyete duyarlı yaklaşımlar yalnızca kadınların güçlendirilmesini ve cinsiyet eşitliğini arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda daha etkin ve sürdürülebilir olan değer zincirlerine katkıda bulunabilmektedir.

Fearne ve ark. (2012) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için değer zinciri analizinde sürdürülebilirliğin sosyal ve çevresel yönlerinin neden ve nasıl entegre edilmesi gerektiği tartışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir gıda değer zincirinin çerçevesini ortaya koyarak ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta sürdürülebilir değer zinciri için belirlenen hedefleri açıklamaktır. Çalışmada esas olarak, sürdürülebilir gıda değer zinciri kapsamında dünyada yapılan bazı örnek girişimler incelenerek tartışılmış ve bazı öneriler getirilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyalini Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) sürdürülebilir gıda değer zincirlerinin geliştirilmesine yönelik hazırladığı kapsamlı rapor ile konu ile ilgili olarak hazırlanmış olan kitaplar, makaleler ve internet üzerinden elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Sürdürülebilir gıda değer zinciri kapsamında yapılan girişimleri içeren örnek olay incelemeleri ise konu ile ilgili rapor, makale ve web sayfalarından elde edilen bilgilerin analizi sonucunda gerçekleştirilmiştir.

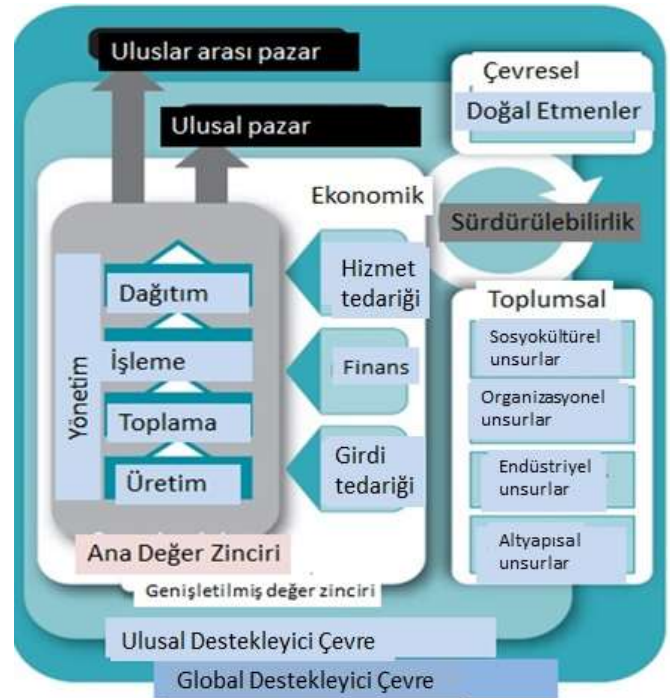
BULGULAR ve TARTIŞMA

Sürdürülebilir gıda değeri zinciri çerçevesi

Sürdürülebilir gıda değer zincirinin çerçevesi, literatürde tespit edilen birçok değer zinciri çerçevesine dayanmaktadır (Şekil 1). Esasında bu çerçeve, tarımsal işletmelerin ve diğer tarıma dayalı gıda endüstrisi işletmelerinin davranış ve performanslarının karmaşık bir ortam tarafından belirlendiği bir sistemi sunmaktadır. Bu çerçeve, giriş seviyesinden üretim yapan veya tedarik eden, ürüne değer katan ve daha sonra bir sonraki seviyeye satan

değer zinciri aktörleri ile ilgili çekirdek değer zincirinin etrafında oluşturulmuştur.

Değer zinciri aktörleri çoğunlukla özel sektör işletmeleri olup, kurumsal alıcılar (örneğin, gıda rezerv ajansları, Dünya Gıda Programı gibi acil gıda alıcıları ve ordu) gibi kamu sektörü kuruluşlarını da içerebilmektedir. Zincirin belirli bir seviyesindeki aktörler; çeşitli nihai pazarlara farklı kanallar ile bağlanan ve büyüklük, teknoloji, hedefler, vb. açıdan farklı olan aktör türleri ile heterojen bir yapıya sahiptir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Gıda Değer Zinciri Sistemi (Neven, 2014)

Bu zincirde; üretim (ör. tarım veya balıkçılık), toplama, işleme ve dağıtım (toptan ve perakende) olmak üzere dört temel fonksiyonun öne çıktığı görülmektedir. Toplama adımı, özellikle de gelişmekte olan ülkelerdeki gıda değer zinciri ile oldukça ilgilidir. Öyle ki, oldukça yaygın olan küçük ölçekli üreticilerden küçük hacimli ürünlerin etkin bir şekilde toplanması ve depolanması bu tip ülkelerde sık görülen büyük bir zorluktur. Toplama işlevinin; üretici grupları, toplamada uzmanlaşmış araçlar ile gıda işleyicileri veya daha az yaygınlaşan gıda distribütörleri (toptancılar veya perakendeciler) tarafından üstlenilebileceği belirtilmektedir.

Değer zincirinin kritik bir unsuru yönetim yapısıdır. Yönetim, zincirin belirli aşamalarındaki (yatay bağlantılar) ve tüm zincirdeki (dikey bağlantılar) aktörler arasındaki bağlantıların doğasını ifade etmektedir. Bilgi alışverişi, fiyat belirleme, standartlar, ödeme mekanizmaları, yerleşik

hizmetlerle veya hizmetsiz sözleşmeler, pazar gücü, lider firmalar, toptan satış pazarları vb. unsurları içermektedir. Değer zinciri aktörleri, iş geliştirme destek sağlayıcıları tarafından desteklenmektedir. Bunlar; ürünün mülkiyetine sahip olmayıp, ancak değer yaratma sürecinde kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu destek sağlayıcıları değer zinciri aktörleri ile birlikte, genişletilmiş değer zincirini temsil etmektedir.

Fiziksel girdi, finansal olmayan hizmet ve finansal hizmet olmak üzere üç ana destek sağlayıcı bulunmaktadır. Fiziksel girdi sağlayıcıları, üretim seviyesinde tohumların veya işleme seviyesindeki ambalaj malzemelerinin temini gibi konularda destek sağlamaktadır. Finansal olmayan hizmet sağlayıcıları; ilaçlama, depolama, nakliye, laboratuvar testleri, yönetim eğitimi, pazar araştırması ve işleme gibi konularda destek vermektedir. Finansal hizmet sağlayıcıları ise, işletme ve yatırım sermayesinin temin edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Üç tür destek, pratikte tek bir sağlayıcı tarafından paket olarak sunulabilmektedir. Tohum, gübre, sigorta, kredi, yayım hizmetleri, vb. buna örnek olarak verilebilir. Bu destek sağlayıcılarının; özel sektör, kamu sektörü veya sivil toplum kuruluşları ve doğrudan yönetim (devlet) yapısının bir parçası olabileceği belirtilmektedir.

Değer, son olarak ulusal ve uluslararası pazarlarda tüketicinin hangi gıda maddelerini satın alacağı aşamasında yaptığı tercih durumuna göre belirlenmektedir. Bu akışın etkileri üretim, işleme ve destek sağlayıcı düzeylerine kadar inmektedir.

Değer zinciri aktörleri ve destek sağlayıcıları, toplumsal ve doğal çevresel unsurların ayırt edilebileceği özel bir ortamda faaliyet göstermektedir. Toplumsal unsurlar, bir toplumu oluşturan insan yapılarıdır. Bunlar; resmi olmayan sosyo-kültürel unsurlar (ör. tüketici tercihleri ve dini gereksinimler), resmi kurumsal unsurlar (ör. yönetmelikler, yasalar ve politikalar), organizasyonel unsurlar (ör. ulusal meslek dernekleri ve araştırma ve eğitim tesisleri) ve altyapı unsurları (ör. yollar, limanlar, iletişim ağları ve enerji şebekeleri) olmak üzere dört tipe ayrılmaktadır. Doğal unsurlar ise; toprak, hava, su, biyoçeşitlilik ve diğer doğal kaynakları içermektedir.

Sürdürülebilir gıda değeri zincirinde ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlar

Değer zincirinin sürdürülebilirliği eş zamanlı olarak ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta ortaya çıkmaktadır (Şekil 2). Ekonomik boyutta, var olan veya önerilen iyileştirilmiş bir değer zinciri, her bir aktör veya destek sağlayıcının seviyesindeki gerekli faaliyetlerin ticari olarak (ticari hizmetler için karlı) veya mali açıdan uygun (kamu hizmetleri için) uygulanabilir olması durumunda sürdürülebilir kabul edilmektedir. Bu kapsamda, değer zincirinde yer alan

her paydaş için mevcut duruma göre eşit veya daha yüksek kar veya gelir sağlanması ve bunun zaman sürecinde sürdürülmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Şekil 2: Gıda Değer Zinciri Gelişiminde Sürdürülebilirlik (Neven, 2014).

Sosyal boyutta sürdürülebilirlik, artan değer yaratma ile ilişkili fayda ve masrafların dağıtımı açısından sosyal ve kültürel olarak kabul edilebilir çıktılarını ifade etmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik (kapsayıcılık, eşitlik, sosyal normlar, sosyal kurumlar ve kuruluşlar) açısından iyileştirilmiş değer zinciri modeli, zincir boyunca eşit olarak dağıtılacak (yaratılan katma değerle orantılı olarak) ve sosyal olarak kabul edilemez hiçbir etkisi olmayacak şekilde çok sayıda yoksul hanehalkına yeteri miktarda fayda sağlayan ek bir değer (özellikle ek kar ve ücret gelirleri) oluşturmalıdır. Yani, her paydaş (çiftçi ve işleyiciler, genç ve yaşlı, kadın ve erkek vb.) adil pay (kazan-kazan) aldıklarını hissetmeli ve sağlıklı çalışma koşulları, çocuk işçiliği, hayvanlara kötü muamele, güçlü kültürel geleneklerin ihlal edilmesi gibi sosyal olarak sakıncalı hiçbir uygulama olmamalıdır. Durum böyle olmadıkça, model orta vadede sürdürülebilir olmayacaktır.

Çevresel boyutta sürdürülebilirlik, değer zinciri aktörlerinin katma değer yaratan faaliyetlerinin doğal çevre üzerinde çok az bir etki göstermesi veya hiç olumsuz etki göstermemesi kabiliyeti ile büyük ölçüde belirlenmektedir. Bu aktörlerin katma değer yaratma faaliyetlerinin pozitif veya olumlu bir etki göstermesi gerekmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik açısından iyileştirilmiş değer zinciri modeli, doğal kaynakları (su, toprak, hava, flora, fauna vb.) kalıcı olarak tüketmeden ek bir değer yaratmalıdır. Durum böyle değilse, modelin uzun vadede sürdürülebilir olmayacağı belirtilmektedir.

Sürdürülebilir Gıda Değer Zincirine Yönelik Girişimlere Örnekler

Dünyada uygulamaları görülen sürdürülebilir gıda değer zincirlerine yönelik girişimlerin genellikle özel sektör kanalıyla yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan bazı girişimlere ait örnekler aşağıda belirtilmiştir.

Unilever firması palmye yağının en büyük tedarikçilerinden biri olup, palmye yağını margarin, tahıl gevrekleri ve kozmetik ürünlerinde kullanmaktadır. Palmye yağının %80'inden fazlası Endonezya ve Malezya'da üretilmekte ve bu durum iklim değişikliğine büyük katkıda bulunan kayda değer oranda ormansızlaşmaya neden olmaktadır. 2008 yılında Greenpeace'in yayınladığı raporda Unilever'in tedarikçilerinin sürdürülemez ve etik olmayan uygulamalara karıştığı ve bu durumun önemli düzeyde çevresel bozulmaya neden olduğundan söz edilmiştir. Unilever 2015 yılına kadar tüm palmye yağını RSPO (Round Table on Sustainable Palm Oil) (Sürdürülebilir Palmye Yağı Yuvarlak Masası) sertifikalı sürdürülebilir kaynaklardan satın alacağını belirtmiştir. Ayrıca, 2011 yılında Unilever tedarikçilerin sürdürülebilirlik ilkelerine uymaları için Sürdürülebilir Tarım Kanunu oluşturmuştur. Buna göre tedarikçiler sürdürülebilir uygulamaları benimseyerek performanslarını iyileştirmektedirler. Bununla birlikte tüketicilerin palmye yağının nasıl elde edildiğine yönelik endişelerini dikkate alan Unilever, 2020 yılına kadar satın alınan yağın izlenebilir kaynaklardan olacağını taahhüt etmiştir (Anonim, 2018a).

Diğer bir örnek gıda ürünleri paketleme ve ambalaj sektöründe Tetra Pak firması tarafından gerçekleştirilmiştir. Tetra Pak önemli orman ürünleri üreticilerinden birisi olup 2001 yılında sürdürülebilir kaynaklardan elde edilen ürünleri kullanacağını belirten bir bildirge yayınlamıştır. Yayımlanan bildirgeye göre; üretimin sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları arasında denge sağlanması, üretimde sürdürülebilir kaynakların kullanılması, orman ürünleri yönetimi ve izlenebilirliğine tüm paydaşların katılımının sağlanması, yönetimde şeffaflık ortamı oluşturulması hedeflenmiştir. Sonuç olarak, üretimde; sürdürülebilir üretim prensiplerine uygun olarak tedarik edilen ürünlerin kullanıldığından sözedilmiştir (Anonim, 2018b).

Bir başka girişim ise Pepsico Frito Lay firması tarafından patates üretiminde yapılmıştır. Firma tarafından yeni tarım uygulamalarına ve özellikle hasat sonrası işleme, dereceleme, sınıflandırma, depolama ve taşıma açısından yeni bir patates çeşidinin üreticiler tarafından benimsenmesi sağlanmıştır. Bunun için üreticilere pazar ve alım garantisi, ürün sigortası ve kaliteli patates tohumları sağlanmıştır. Sonuç olarak; çiftçi sayısı ve üretimde

artış, fiyatlarda istikrar sağlanmış, çevreye duyarlı üretim gerçekleştirilmiştir (Punjabi, 2015).

Sürdürülebilir değer zinciri ile ilgili diğer bir girişim Meksika'da gerçekleştirilmiştir. Toks restoranları, Meksika'da 20 şehirde toplam 84 restoran ile yılda 21 milyon tüketiciye hizmet vermektedir. Firma, kırsalda yaşayanları tedarik zincirine entegre etmek amacıyla bir proje başlatmıştır. Proje, Santa Rosa de Lima'da 13 kadın üretici tarafından kurulan ve çilek marmelatı üreten bir firmayı kapsamaktadır. Toks, Santa Rosa de Lima firması tarafından tedarik edilen çilek marmelatının kendi menülerine dahil edilmesini ve topluluğun şirketin değer zincirine başarılı bir şekilde entegre olmasını sağlayarak uygun çalışma koşullarının oluşmasına katkıda bulunmuş, aynı zamanda kadın hakları ve gelirlerinde önemli bir iyileşme sağlamıştır (Anonim, 2018c).

Yukarıda görüldüğü gibi, sürdürülebilir gıda değer zincirine yönelik girişimlerin genelde yurt dışında yaygın olduğu görülmektedir. Türkiye'de bu tür girişimlere az rastlanılsa da önemli görülen bazı örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, Anadolu Efes 2008 yılından itibaren sürdürülebilirlik ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Tarımsal üretimde yürüttüğü tarımsal sürdürülebilirlik vizyonu ile hammaddelerinin miktar ve kalite açısından devamlılığını sağlamak amacıyla AR-GE çalışmalarına önem vermiş ve bunun sonucunda suda %20, yakıtta %18-22 ve elektrikte %12-24 tasarruf sağlamıştır. Bununla birlikte üreticilere finansal destek ile birlikte üretim ile ilgili teknik bilgiler sağlanmıştır. Firma enerji, su ve katı atık yönetiminde sürdürülebilirliği artırarak tasarruf sağlamış, ambalajlamada ise yeniden kullanılabilir ambalaj kullanımına yönelmiştir (Anonim, 2013).

Unilever firması Türkiye'de 2011 yılından itibaren sürdürülebilir tarım programı kapsamında çeşitli alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Bunlardan ilki Lipton markası altında 2011 yılında başlayan sürdürülebilir çay tarımı projesidir. Bu proje kapsamında toplam 36000 küçük ölçekli üreticiye ulaşılmış ve tüm tedarikçilerinin %95'ine Yağmur Ormanları Birliği sertifikası kazandırıldığı bununla birlikte Rize'de faaliyet gösteren katı atık toplama merkezi, toprak analiz laboratuvarı ve atık su arıtma tesisinin faaliyette olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bölgede çay üreticisine yönelik çay yetiştiriciliği hakkında uygulamalı eğitim çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Aynı firma Knorr markası adı altında 25 çeşit sebze ve baharatın %97'sini, domates üretiminin tamamını sürdürülebilir kaynaklardan elde ettiğini belirtmektedir (Anonim, 2017a).

Diğer bir firma Pepsico tarafından cipslik ve tohumluk patates üretiminde üreticilere yönelik uygulamalı eğitim programları düzenlendiği, üretici ve işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca

fabrikalarda kullanılan su miktarının %23.5 azaltıldığı ve atık toplama sistemlerinin oluşturulduğu ifade edilmektedir (Anonim, 2017b).

SONUÇ

Sürdürülebilir gıda değer zincirinin nihai hedefi, hem mevcut hem de gelecek nesiller için toplumun refahında geniş tabanlı bir iyileşmeye önemli ölçüde katkıda bulunmaktır. Çeşitli ülkelerden verilen örnekler, yapılan girişimlerin genelde sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyuttaki hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, bazı başarılı örneklerine rastlanmış olsa da, Türkiye'deki gıdaya yönelik girişimlerin önemli bir kısmının sürdürülebilir hedeflerden uzak olduğu düşünülmektedir. Türkiye'deki girişimlerde ürün tedarikçisinde tarımsal işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliği göz ardı edilmekte, planlı ve programlı bir üretim modeli uygulanmamakta, tarımsal üreticiler dışındaki zincirde yer alan diğer tedarikçilerle koordinasyon içinde çalışılmamaktadır. Bunun yanında, genelde sosyal ve çevresel boyutun ihmal edildiği görülmektedir.

Bu kapsamda, özellikle de değer zincirinin en önemli halkasını oluşturan tarımsal işletmelerin daha sürdürülebilir uygulamaları (akıllı tarım gibi) benimsemelerine yardımcı olmak için kapasite geliştirme çalışmaları yapılmalı, bunun yanında tarımsal araştırma ve geliştirme desteği arttırılmalıdır. Gıda değer zincirindeki gelişimi sınırlayan faktörlere yönelik kamu programları ve ulusal kalkınma stratejilerinin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Atıkların azaltılması, yeniden kullanımı veya geri dönüştürülmelerini sağlamak amacıyla hem değer zincirinde yer alan aktörlerde (çiftçiler, tüccarlar, tarım dayalı sanayi firmaları, kooperatifler, vb.) hem de tüketicilerde farkındalık yaratılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim 2013. Anadolu Efes Sürdürülebilirlik Raporu. (http://www.anadoluefes.com.tr/content/uploads/A_EFES_SurdurulebilirlikRaporu2013.pdf). (Erişim tarihi : 28.08.2018)
- Anonim 2017a. Unilever Sürdürülebilir Yaşam Planı, Türkiye İlerleme Raporu. https://www.unilever.com.tr/Images/turkiye-uslp-rapor-2017_tcm1316-5238_54_tr.pdf. (Erişim tarihi. 08.12.2018)
- Anonim 2017b. Türkiye Sürdürülebilirlik Dosyası. https://www.pepsico.com.tr/media/pdf/Sustainability_Report.pdf. (Erişim tarihi: 08.12.2018).

- Anonim 2018a. Sustainable Sourcing of Palm Oil. <http://supply-chain.unglobalcompact.org/site/article/120>. (Erişim tarihi: 28.08.2018).
- Anonim 2018b. Tetra Pak: Forestry Guideline. <http://supply-chain.unglobalcompact.org/site/article/84>. (Erişim tarihi: 28.08.2018).
- Anonim 2018c. Restorantes Toks: Integrating Poor Communities Into The Companies Value Chain. <http://supply-chain.unglobalcompact.org/site/article/76>. (Erişim tarihi: 28.08.2018).
- FAO 2018. Sustainable Food Value Chains Knowledge Platform. <http://www.fao.org/sustainable-food-value-chains/what-is-it/en/>. (Erişim tarihi: 29.08.2018).
- Fearne A, Martinez MG, Dent B 2012. Dimensions of Sustainable Value Chains: Implications for Value Chain Analysis, Supply Chain Management: An International Journal, 17 (6): 575-581.
- Kelly S, Ilie E 2017. Inclusive and Coordinated Approaches for Sustainable Food Value Chains: Lessons and examples from the field. FAO, http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trade/agr/meetings/wp.07/2017/4_SKelly_FAO.pdf. (Erişim tarihi: 29.08.2018).
- Lentink A, Senders A, Safa A, Franchi V, Lambert S, Laub R 2016. FAO's Approach to Gender Sensitive and Sustainable Food Value Chains. Sustainable Value Chains for Sustainable Food Systems (edited by Meybeck, A. and Redfern, S.), A workshop of the FAO/UNEP Programme on Sustainable Food Systems, Rome, 8-9 June, 117-127.
- Monastyrnaya E, Le Bris GY, Yannou B, Petit G 2017. A Template for Sustainable Food Value Chains. International Food and Agribusiness Management Review, 20 (4): 461-475.
- Neven D 2014. Developing Sustainable Food Value Chains-Guiding Principles. FAO, E-ISBN 978-92-5-108482-3, Rome, 89p.
- Punjabi M 2015. The Potato Supply Chain to PepsiCo's Frito Lay, India. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). P:1-13.
- Soosay C, Fearne A, Dent B 2018. Sustainable Value Chain Analysis - A Case Study of Oxford Landing From "Vine To Dine". Supply Chain Management: An International Journal, 17 (1): 68-77.
- Swisher M, Ruiz-Menjivar J, Koenig R 2017. Value Chains in Renewable and Sustainable Food Systems. Renewable Agriculture and Food Systems, 33 (1): 1-5.
- Ta, NV, Tam PT 2017. Assessing Factors Affecting Sustainable Food Value Chain Development: A Case of the Agricultural Sector in Dong Nai Province. Social Science Learning Education Journal, 2: 1-10.